

III. VARIAȚIA STILISTICĂ

Între științele care studiază diversitatea modalităților de întrebuințare a limbii ca mijloc de comunicare, stilistica lingvistică își limitează obiectul de cercetare la descrierea variației stilistice¹ care se manifestă în întreg materialul limbii.

Termenul consacrat în studiile de lingvistică pentru a denumi acest tip de variație este cel de *diafazie*. Spre deosebire de celelalte tipuri de variație, variația diafazăică este cel mai dificil de apreciat cu instrumente metodologice precise întrucât, așa cum constată Aitchison (2004 :40), variațiile de stil din vorbirea cuiva au o oarecare doză de aleatoriu, în ciuda manierei sistematice în care toți vorbitorii își adaptează comportamentul verbal la situațiile de tip formal sau informal. În lingvistica anglo-americană, noțiunea de variație stilistică este întrebuințată pentru a face referire la schimbările de vorbire guvernate de grija (gradul de atenție) cu care vorbitorul își supraveghează vorbirea (Labov, în Coupland 2007: 36) sau, mai precis, de adecvarea la receptor (Bell, în Llamas/Mullany/Stockwell 2007: 97). Conform acestei accepții curente în studiile de sociolingvistică², în limba vorbită se

¹ Sintagma *variație stilistică* este folosită pentru a denumi și alte tipuri de manifestări expresive decât cele de natură lingvistică.

² În cercetările actuale de sociolingvistică, valorificarea noțiunii de *stil* se sprijină pe următoarele precepte, sistematizate de Allan Bell (Llamas/Mullany/Stockwell 2007: 97-98): 1. Stilul este maniera în care un vorbitor întrebuințează limba pentru a comunica cu semenii săi. Stilul are, în esență, caracter interactiv și social, marcând relațiile interpersonale și de grup; 2. Stilul ține de anumite trăsături lingvistice ale limbajelor grupurilor sociale; de aceea, stilurile sunt purtătoare de semnificație

actualizează un spectru stilistic cuprins între polul stilurilor îngrijite și polul stilurilor neîngrijite, iar ipostazele acestui spectru se actualizează în funcție de anumite variabile.

Referindu-se la variația de stil, unii cercetători (Esser 1993: 10-13) disting între varietăți unidimensionale și varietăți multidimensionale. Se numește *varietate unidimensională*, „convenția metodologică de a face referire la un ansamblu de texte, prin axarea pe unul din factorii care orientează situația de comunicare și conținutul referențial” (Esser 1993: 10). Sub aspect stilistic, adresarea formală sau cuvântările solemne pot fi considerate *varietăți unidimensionale* sau *monofazice*.

Prin *varietate multidimensională* se înțelege „co-ocurența și dependența unor trăsături față de mai multe dimensiuni ale diferențierii” (Esser 1993: 12). Varietăți precum stilurile funcționale pot fi considerate *varietăți multidimensionale* sau *diafazice*.

De altfel, lingvistul E. Coșeriu (1994: 142) a arătat că, în plan istoric, limbile omenești prezintă „trei mari tipuri de diferențe, iar în sensul contrar acestei diferențieri, trei tipuri de unități idiomatice (sisteme lingvistice mai mult sau mai puțin omogene)”. Astfel, diferențele diatopice (teritoriale) pot fi măsurate cu ajutorul unităților sintopice numite dialecte, diferențele diastratice (sociale) sunt puse în lumină prin

socială. 3. Orice stil individual se manifestă, în primul rând, în raport cu un anumit tip de ascultător și ca răspuns față de respectivul interlocutor. 4. Vorbitorul își schimbă stilul pentru a comunica pe înțelesul interlocutorului, fenomen numit *convergență*. 5. Ca ecou al variației de tip social, variația stilistică este mai puțin marcată decât cea de tip social. 6. Vorbitorii au o foarte bună capacitate de a se adresa mai ales interlocutorilor direcți și mai puțin terților (ascultătorii accidentali). 7. Stilul vorbitorului nu variază doar în raport cu ascultătorul, ci și în raport cu tema și cu cadrul vorbirii, cei trei parametri fiind corelați. Cu alte cuvinte, vorbitorul își adaptează tematica și modelează cadrul de vorbire în funcție de interlocutor. La o privire atentă, constatăm că multe dintre aceste precepte pot fi lesne corelate cu viziunea despre stil a retorilor antici.

intermediul unităților sinstratice numite nivele de limbă (sau sociolecte, în alte lucrări), iar diferențele diafazice pot fi descrise prin unități sinfazice numite stiluri de limbă.

Ca unitate de măsură a variației diafazice, *stilul de limbă* este definit drept „ceea ce în modurile de a vorbi este determinat de «atitudini» (sociale, sau altele) – și nu de condiția socială (sau socioculturală) ca atare” (Coșeriu 1994: 144). Așadar, în orice stil de limbă pot exista diferențe de la o regiune la alta, sau de la o categorie socială la alta. Astfel, în limba română, adresarea formală se poate realiza, în zonele rurale, prin termeni tradiționali precum *dumneata*, *mata(le)*, dar și prin elemente mai des întrebuințate în zonele urbane, cum ar fi *dumneavoastră*, *domnia sa*. În conjuncție cu alte mărci verbale și non-verbale, aceste adresative pot fi întrebuințate de orice vorbitor, indiferent de condiția sa socială, și marchează, în diverse grade de reverență, respectul față de interlocutor. Pe de altă parte, statutul social determină, în anumite circumstanțe, apariția unor atitudini diferite, transpuse în folosirea unor formule de politețe specifice: *Maiestatea sa*, *Excelența sa*. Mai mult decât atât, în limbi istorice diferite, realizarea formulelor de salut cunoaște importante diferențieri expresive (v. Coșeriu 1992-1993: 40-41).

Caracterul unidimensional sau multidimensional al variației stilistice este remarcat și de Coșeriu, care propune să se facă deosebirea între *stiluri de limbă* și *registre idiomatice*, adică „tipurile foarte generale de stiluri conexe, corespunzătoare unor ample aspecte ale vieții și culturii și unor tipuri conexe de circumstanțe (de exemplu «limba vorbită», «limba scrisă», «limba literară»)» (Coșeriu 1994: 101).

Se înțelege, deci, că descrierea diversității stilistice a unei limbi se poate realiza din unghiul unui singur element de variație sau din perspectiva unui ansamblu de elemente. De

pildă, cercetarea valorilor stilistice ale substantivelor românești se axează pe variația în interiorul unei singure clase lexico-gramaticale (Câmpeanu 1975). Un studiu despre diversitatea stilistică a limbii române literare din perioada 1640-1780 (Chivu 2000) descrie importanța mai multor factori activi în reliefația configurației stilistice a limbii de cultură.

Variația stilistică se manifestă prin particularități expresive a căror organizare este guvernată de evoluția istorică a limbii sau, în plan mai larg, de dinamica mentalităților și culturilor umane. Între cele mai studiate etaloane de apreciere a variației stilistice se numără gradul de expresivitate al comunicărilor (capitolul III.1.), cadrele de realizare a valorilor stilistice, sau, mai precis, tiparele stilistice mai mici și mai mari ale comunicării verbale (capitolul III.2.) și trăsăturile stilistice ale semnelor limbii (capitolul III.3.).